

“Társaságba lépett az itt tanuló
Ns Magyar Ifjúság oly nemes tzéllal,
hogy magát a Literaturában tökéletesebbitse”
Magyar Hírmondó 1791.

3.9. MAGYAR IRODALMI DIÁKTÁRSASÁGOK

Az iskolai diáktársaságok felvilágosodás- és reformkori történetét részletesen és alaposan feltárta a szakirodalom.¹ A szerzők feldolgozták a társaságok kéziratos iratanyagát, az emlékiratokban, levelezésekben található adalékokat. Történetek kísérletek a korabeli sajtóban a magyar irodalmi diáktársaságokról megjelent híradások feltárására és feldolgozására is², ezen a területen azonban még sok a hiány. A diáktársaságokról készült összes eddigi munkák alapvetően irodalmi szempontból tárgyalták a témát, a szerzők kevés figyelmet fordítottak a diáktársaságok tevékenységének pedagógiai szempontú értékelésére.

3.9.1. Diáktársaságok a felvilágosodás korában

Az első társaságok az 1780-as évek elején keletkeztek a katolikus papi szemináriumokban, királyi akadémiákon, és a pesti egyetemen. „Jelentőségük nemcsak abban rejlik, hogy műveltebb olvasóközönséget neveltek, hogy sok író, költőt indítottak el az irodalmi pályán, hogy a magyar nyelvű irodalom alkotásait ismertté tették szélesebb körök előtt, ... hanem abban is, hogy ezekben a társaságokban nőtt fel a magyar polgári átalakulás és haladás harcoss követelője, a Fial Magyarországnagyszerű gárdája.”³

¹ Összefoglaló, teljességre törekvő mű: BODOLAY Géza: *Irodalmi diáktársaságok 1785-1848*. Bp. 1963. Fontosabb munkák: KOVÁCS Sándor: *A Soproni Ev. Lyceumi Magyar Társaság története 1790-1890*. Sopron, 1890.; TOLNAI Vilmos: *A pozsonyi ág. Hítv. Evang. Lyceum ifjúsági önképző körének története*. Pozsony, 1896.; VITA Zsigmond: *A nagyenyedi Bethlen-kollégium ifjúságának irodalmi törekvései a reform-korszak kezdetén*. Kolozsvár, 1943.; BENKŐ Samu: *A marosvásárhelyi kollégium diákjainak művelődési törekvései a múlt század harmincas éveiben*. In: *Emlékkönyv Kelemen Lajos születésének nyolcvanadik évfordulójára*. Kolozsvár-Bp. 1957. 46-57.p.; *Debreceni diákirodalom a felvilágosodás korában*. Kiad. BÁN Imre - JULOW Viktor. Bp. 1964.; KILIÁN István: *Irodalmi diáktársaság Miskolcon a reformkorban*. Miskolc, 1972.

² HORVÁTH Szilvia: *A soproni Magyar Társaság a korabeli sajtó tükrében (1790-1828)* = Soproni Szemle 1990. 3.sz. 255-268, FEHÉR Katalin: *18. századi irodalmi diáktársaságaink és a sajtó*. = Magyar Könyvszemle. 2000. 3. sz. 378-389.

³ BODOLAY Géza *i.m.* 9.

A felvilágosodás korában alakult társaságok céljai között elsődleges helyet foglal el az iskolai tananyagon túlmutató művelődés, a korabeli világ eseményeiről való tájékozódás igénye, a magyar nyelv- és irodalom művelésének eszméje.

A felvilágosodás kori magyar lapok, és a diáktársaságok között többretű kapcsolat alakult ki. Szinte minden diáktársaság könyvtárat gyűjtött a tagsági díjából, a tagok és támogatóik (írók, szerkesztők, más mecénások) könyvadományaiból. Elsősorban a felvilágosodás kori irodalom és nyelvművelés kérdései érdekelték őket, de olvasták a tudományos irodalmat és a korabeli magyar nyelvű időszaki sajtót is. A magyar hírlapok és folyóiratok közül szinte valamennyi járt a társaságokhoz, vagy előfizettek rájuk, vagy ajándékba kapták őket. A soproni társasághoz járt a *Mindenes Gyűjtemény*, a *Magyar Kurír*, a *Hadi és Más Nevezetes Történetek*, és folytatása a bécsi *Magyar Hírmondó*, majd a *Magyar Mercurius*. 1806-ban előfizettek a *Hazai Tudósításokra*, később a *Tudományos Gyűjteményre*. 1814 és 1818 között a volt tag, Döbrentei Gábor ingyen küldte a társaságnak az általa szerkesztett *Erdélyi Muzéumot*. A lapokat gyakran közösen olvasták és vitatták meg, így naprakész ismereteik voltak a hazai és külföldi politikai és szellemi élet eseményeiről. A társaságok tagjai tehát olyan műveltségre és tájékozottságra tettek szert olvasmányaik és a lapokból szerzett információk révén, amelyet az iskolai oktatás nem nyújtott nekik. Nemcsak maguk váltak rendszeres olvasókká, hanem az iskolából kikerülve, mint tanárok, papok, jogászok és tisztviselők későbbi környezetükbe, a különböző városokba és falvakba, az iskolákba és más intézményekbe is magukkal vitték, és ott is terjesztették az olvasás szeretetét, olvasóközöniséget neveltek.⁴

Az első magyar lapok szerkesztői könyvadományaikkal támogatták az irodalmi társaságokat. Lapjaikban rendszeresen beszámoltak a diáktársaságok működéséről, sőt gyakran közölték a diákok írásait is, sok tehetséges fiatal ezekkel kezdte meg irodalmi és tudományos pályafutását.

II. József uralkodásának kezdetén, 1782-ben, Gottfried Van Swieten javaslatára, megszüntette az egyházmegyei papnevelő intézeteket, és helyettük nagyobb állami

---

⁴ Számos jeles író, tudós és közéleti ember nevelkedett e diáktársaságokban: pl. Sopronban Bárány Boldizsár ügyvéd, író, Döbrentei Gábor író, szerkesztő, Hrabovszky Dániel tanár; Kis János író, evangélikus szuperintendens; Pozsonyban Pázmándy Dénes reformkori liberális országgyűlési képviselő; Ráday Gedeon, a Nemzeti Színház főintendánsa, Tessedik Ferenc, Tessedik Sámuel fia, akadémiai tag; Debrecenben Csokonai, a pesti egyetemi társaságban Jankovich Miklós, régész és könyvgyűjtő; a pesti papi szemináriumban Dayka Gábor költő és tanár, Guzmics Izidor író, bakonybéli apát, Fejér György történész, az Egyetemi Könyvtár igazgatója; Kresznerics Ferenc nyelvész, tanár, Kultsár István szerkesztő; Péteri Takáts József író, kiadó - hogy csak a néhány legfontosabbat említsük közülük. Az iskolai diáktársaságok közönségszervező hatása rajtuk keresztül vált szinte társadalmi méretűvé.

szemináriumok (seminarium generale) felállítását rendelte el, Pozsonyban, Egerben és Zágrábban. Az uralkodó egy új, felvilágosult szellemű papi réteg nevelésére tett kísérletet az állami szemináriumok felállításával. A pozsonyi szeminárium 418 növendékkel 1784. tavaszán kezdte meg működését. 1785. nyarán, Rautenstrauch császári vizsgáztató biztos ellenőrizte mindhárom új intézmény működését. A szemináriumokban folyó munkával az ellenőr alapvetően meg volt elégedve, ám mivel a hallgatók a tananyagként előírt Frank György-féle egyháztörténetet túl hosszadalmasnak találták, egy, az egyházi körökben általános megbotránkozást keltő javaslattal állt elő. Azt javasolta, hogy a katolikus szemináriumokban ezentúl Matthäus Schrökl wittenbergi protestáns tanár felvilágosult szellemű egyháztörténetét használják tankönyvként.⁵ Ekkor új tanterv bevezetéséről is intézkedtek, mely erősen csökkentette a dogmatika korábbi anyagát, és a tanulmányok utolsó, ötödik évének rendjét úgy változtatta meg, hogy abban teológiai ismeretek nem is kaptak helyet. A hallgatók gyakorlati természettudományi és gazdasági ismereteket, és népiskolai módszertant is tanultak. II. József 1786-ban az egri és a zágrábi szeminárium egyesítését, és Pestre helyezését rendelte el. 1788-ban a teológia tanulmányi idejét három évre szállította le, ismét jócskán megnyirbálva a dogmatika és a polemica tananyagát.

A pozsonyi és pesti papi szemináriumban, ezekben az években új nézetek, új, felvilágosult, világias szellem honosodott meg, nagyrészt az előbbieken vázolt intézkedések következményeként. Bizonyára ennek is köszönhető, hogy az első irodalmi diáktársaságot a pozsonyi kispapok alapították 1785-ben⁶. A tagok névsorát átvizsgálva több, később a fejlődő magyar irodalomban és sajtóban is fontos szerepet játszó irodalmár-pap neve tűnik fel: Fejér György prépost-kanonok, történész, az egyetemi könyvtár későbbi igazgatója, a *Tudományos Gyűjtemény* szerkesztője, Kultsár István, a *Hazai és Külföldi Tudósítások* című lap későbbi szerkesztője, Péteri Takáts József író, Döme Károly író, műfordító, Bertits Ferenc, és mások. Az 1788-tól már intenzíven működő társaság⁷ célja a nemzeti nyelv- és irodalom megismerése és művelése volt. A tagok ünnepélyes fogadalmat tettek, hogy életüket és tehetségüket a nemzeti nyelv, és a hazai tudományosság felvirágoztatására fogják fordítani.⁸

A pozsonyi kispapok szoros kapcsolatot tartottak fenn a *Mindenes Gyűjtemény* című komáromi ismeretterjesztő folyóirattal, és annak szerkesztőjével, a református Péczeli Józseffel. „A pozsonyi szemináriumból” aláírással, vagy a szerző monogramjával jelzett írások 1789-től kezdve jelentek meg a lapban. Fejér György például több találós mesét, verset,

⁵ Vö.: KOSÁRY Domokos: *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon*. Bp. 1983. 515.

⁶ A társaság működését ismerteti BODOLAY Géza: *i.m.* 117-119.

⁷ Vö.: BODOLAY Géza: *i.m.* 117.

⁸ TAKÁTS Sándor: *Péteri Takáts József*. Bp. 1890. 11.

történeti tárgyú írást publikált. Orczy Lőrincről szóló verse⁹ után a következő megjegyzést közölték a szerkesztők, nyilvánvalóan a szerző levélbeli közlése alapján: „Örök emlékezetre méltók Haza-nyelven kiadott Vers darabjai, mellyek mind elevenségekre, mind a széles Tudományra nézve a Pozsonyi Nevendékektől a leg-jobban kedveltetnek.”¹⁰ Ez a rövid megjegyzés azt jelzi, hogy a pozsonyi szemináriumban működő magyar társaság tagjai közösen olvasták a magyar irodalom jeles alkotásait, köztük Orczy Lőrinc verseit. Szintén Fejér György tollából jelent meg egy magyar történeti tárgyú írás a hunok eredetéről és szokásairól.¹¹ A következő évben a komáromi lap arról adott hírt, hogy Fejér franciából Racine-t fordít. Az ifjú növendékpap ebben az írásában azt hangsúlyozta, hogy, „... tsak az Anya-nyelv az, melly különös ébresztő ösztönökkel bír a tudományok terjesztésekre, a Haza bódlogítására.”¹²

Döme Károly, a későbbi jeles író, ifjú papnövendékként, és a pozsonyi magyar diáktársaság tagjaként, szintén a *Mindenes Gyűjtemény* hasábjain tette közzé első próbálkozásait.¹³

A *Hadi és Más Nevezetes Történetek* című lap, 1790-ben, a következő tudósítást közölte a pozsonyi szemináriumban tanuló ifjak társaságáról és törekvéseiről: “Nem kevés örömmel értettük a napokban eggy nagy érdemű Hazafinak leveléből, hogy a Pozsoni Szemináriumban a Nevendék Papok a közönséges Letzkéken Magyarúl kérdeztetnek, s a leg tisztább Magyarsággal felelnek a fel tett kérdésekre...Melly igen rajta vagynak átaljában a Tisztelendő nevendék Pap Urak Nyelvünk gyarapításán: bizonyítsák sok szép Magyar Verseik, mellyeket hova tovább nagyobb számmal s tökéletességgel botsátgatnak Világ eleibe. Tsak most egymás után négy rendbéli Verseiknek hozzánk való küldésével tiszteltek meg bennünket ezen jó növelésű palántái a Magyar Anyaszentegyház Kerttének...”¹⁴ Szintén a *Hadi és Más Nevezetes Történetek* közölte Fejér György „Arany alma” versét, melyet a pozsonyi növendék pap Pétzeli Józsefnek, a *Mindenes Gyűjtemény* szerkesztőjének tiszteletére írt.¹⁵

Arról is tudósított a korabeli sajtó, hogy élénk magyar nyelvű iskolai színjátszás is folyt a pozsonyi szemináriumban. “A Posoni T.T. Nevendék Papok , ezen két esztendőben két

---

⁹ *Mindenes Gyűjtemény*. 1789. I. Negyed. 301-302.

¹⁰ Uo. 301.

¹¹ *Mindenes Gyűjtemény*. 1789. II. Negyed. 99-105. *A leg-első Hunnusok történeteiből némely Anekdóták és azoknak szokásaik.*

¹² *Mindenes Gyűjtemény*. 1790. IV. Negyed. 155.

¹³ A Döme Károly nevével jegyzett „rejtett szó” elnevezésű feladványok között megtalálhatjuk Görög Demeter újságszerkesztő nevét, mint megfejtendő kérdést. *Mindenes Gyűjtemény*. 1789. I. Negyed. 271-272.

¹⁴ *Hadi és Más Nevezetes Történetek*. 1790. 70-72.

¹⁵ *Hadi és Más Nevezetes Történetek*. 1790. 373.

Magyar Víg Játékokat készítettek; egyiket: A Nevelők; másikat: Az Öreg fősvény nevezet alatt. El is játszották az el mult Farsangon, számos Magyar Uraságoknak jelen léteken, s nagy meg elégedésekkel.”¹⁶ Az említett színdarabokat (melyek szerzője Fejér György volt) meg is jelentette a Társaság, és a kötet megjelenésére a sajtó útján hívták fel az érdeklődők figyelmét: “Azon víg Játékot, mellyet tavaly az érdemes Pozsonyi Nevendék Papság anyai nyelvünkön készített s jádzott, mostan közre botsátott ilyen tzim alatt: A Tisztségre Vágyódók. - Találatik Fűskúti Landerer Mihály, és a Nevendék Pap Uraknál 10 kr.”¹⁷

A sajtóból értesülhetünk arról is, hogy a pozsonyi növendékpapok később is megőrizték a magyar nyelv ápolásának igényét, a magyar nyelvű színjátszás hagyományát. Négy évvel később, 1794-ben erről a következőképpen tudósított erről a bécsi *Magyar Hírmondó*: “Az itt lévő nevendék-Papság is játszott három Magyar Játékokat, a Farsang utolsó napjain. Mind a három Játékok, jó erköltsökre serkentő példákat foglaltak magokban, s ugyan azért még azok is nagyon gyönyörködtek benne, kiknek ítéletek némelly rossz darabok által félre vitetvén, közönségesen minden teátrumi játékokat kárhoztattak. A teátrumi gyakorlásból még az a különös haszon is háramlott a Nev. papságra, hogy ez által magát a prédikálláshoz megkívántató tulajdonságokban is tökéletesítette. A Játszó személyek között olyan iffjú Papok is vóltak, kik tsak ide lett jöveletektől fogva tanúlták meg, különös szorgalmatosság által anyai nyelvünket...”¹⁸

Hasonlóan felvilágosult szellem uralkodott a pesti katolikus papi szemináriumban is, ahol szintén működött egy, Dayka Gábor¹⁹ köré tömörülő magyar diáktársaság. A szeminárium vezetője, Wohlgemuth Fülöp sokat tett azért, hogy a magyar nyelvi törekvéseket előmozdítsa. Magyar könyveket és újságokat rendelt számukra, szorgalmazta a magyar nyelv tanulását a nem magyar anyanyelvű hallgatók és professzorok körében. “Pestről írja egy érdemes Hazánkfia, hogy az oda való Nevendék Papságnak első Igazgatója, s valóságos Attya, fő tisztelendő Wolgemuth Filep Úr, annyira kívánja elő mozdítani az Anyai Nyelvet, hogy kis Papjainak minden jeles Magyar Könyveket meg szerez; sőt számokra, maga költségen, a Magyar Újságokat is hordatja. Ezen nemes indúlatú Hazafinak példás tselekedet, nem tsak a Magyar Nevendék Papokat indítva Szép Nyelveknek pallérozására; hanem fel serkentette még a született Horvát, Tót, és Német Iffjakat is, a Magyar Nyelvnek tanulására: úgy hogy közzülük már sokan nem tsak értik a Magyar Könyveket, hanem magyarul is beszélhetnek. -

¹⁶ Hadi és Más Nevezetes Történetek. 1790. 276.

¹⁷ Hadi és Más Nevezetes Történetek. 1790. 144.

¹⁸ Magyar Hírmondó. 1794. I. 422-424.

¹⁹ Dayka itt, a pesti szemináriumban írta költeményeinek mintegy egyharmadát. Vö. BODOLAY Géza: *i.m.* 119.

Örömmel irhatom (így folytatja szavait a Levél Író), hogy az ide való fő Oskolának más nemzetbéli Professorai is taníttadják magokat a Magyar Nyelvre.”²⁰

A pesti növendékpapok jegyezték azt a cikket is a *Mindenes Gyűjteményben*, mely a magyar nyelv művelésének fontosságáról szól, és az előzőekben idézett, a *Hadi és Más Nevezetes Történetekben* megjelent cikk megállapításaira utal: „Gyalázatunkra szolgál..., hogy azok, kiknek nyelvek nem Magyar, buzgóbb indulattal viseltetnek nyelvünkhöz, mint némelly Magyarjaink”²¹

A pesti kispapok is jelentkeztek verseikkel a *Mindenes Gyűjtemény* hasábjain. Különösen érdekes az a vers, mely a magyar nyelv haláláról szóló látomást vetít elének.²²

A pesti szemináriumban is folytak magyar nyelvű színi előadások. 1809-ben, a *Hazai és Külföldi Tudósítások* adott hírt arról, hogy az uralkodó születésnapján a papnevelő ház ebédlőjében egy Zrínyi Miklósról szóló színdarabot adtak elő a növendékek. A lap a következőképpen méltatta az előadást: „Tiszta volt a Magyarság, buzdítók a kifejezések, szerentsés az előadás, hangos az öröm, mellyel a Fő rendű és Úri vendégek tellyes megelégedésöket kinyilatkoztatták: de hasznát is tapasztalva tapasztaljuk az ilyen közönséges gyakorlásoknak; mert a játzó személyek az Oratori próbatételekben is a kimondásnak és mozgásnak alkalmatosb és illendőbb voltával nem tsak másoktól, de előbbi saját módjoktól is szépen meg különböztetik magokat.”²³

A pesti egyetemen is alakult egy magyar diáktársaság a magyar nyelv első professzorának, Wályi Andrásnak kezdeményezésére, 1791-ben. A megalakulásról hosszú cikkben adott hírt a bécsi *Magyar Hírmondó*. “A Magyar Nyelv és Literatura érd. Tanítójának Ns Vályi András Úrnak eszközléséből, Társaságba lépett az itt tanuló Ns Magyar Iffjuság olly nemes tzállal, hogy magát a Literaturában tökéletesebbítse, s ennél fogva ő is eszköz lehessen a Magyar Nyelvnek közönségesítésében, s fel virágoztatásában.... A Társaságnak Önnön magáról, maga által ki adott Tudósítása, így következik szóról szóra: “ Nem Magyar, a ki nem örvend. Bé tellyesedett, a mit sok jó Hazafiak olly régen óhajtanak; fel állíttatott a nemzeti nyelvnek mind tanítása, mind terjesztése, és már mostanában meg érkezett Királyi rendelés ereje szerént a közönséges Tanítók még a Gymnásiumokban is minden órán kezdeni fogják ezen kedves, és nyughatatlanúl vártt hivatalt. Hogy a most élő jó Hazafiak sokkal figyelmetesebbek e pontra nézve, mint a mi meg ditsöült régi Atyáink, és élnek az alkalmatosságal, nyilván ki tetszik azoknak a ditséretes igyekezetű Nemes Magyar Iffjaknak példás iparkodásából, a kik Pesten

²⁰ Hadi és Más Nevezetes Történetek. 1790. 121-122.

²¹ Mindenes Gyűjtemény. 1790. IV. Negyed. 87.

²² *Álom a Pesti Szemináriumból*. = Mindenes Gyűjtemény. 1790. IV. Negyed. 169-173.

²³ Hazai és Külföldi Tudósítások 1809. 16. sz. 33.

egy Magyar Növendék Társaságot állítottak fel magok között; olyan tzeállal, hogy ez, az egész magyar ég alatt el terjedt legyen. Társasági Kötés. A mindenható Istennek nevében! “Hazánk, nemzeti nyelvünk, a Tudományok, és magunk előmeneteléért fel állított öszve kaptcsolatásunkat adgyuk tudtára kedves véreink Részeseknek, és a késő Magyar következendőségnek, hogy mi ma egy könyvben bé irattak, a folyó 1791dik Esztendő végén, mellyben Juniusnak hatodikán, a Magyar nyelvezésnek, (stylus) és Literaturának, nyilván való tanítása el kezdetett, egy Magyar Társaságot állítottunk fel, olly tzeállal, olly igyekezettel, és megmásolhatatlan ígélet tétellel, hogy azt idővel Magyar, Erdély, és Horvát Országokban fel fordíthatatlan lábra állítsuk... A Pesti Magyar Társaságnak érdemes Nevendék Tagjai, jó erköltsel, nemes elmével, hazafiui, de a felebaráti szeretettel mérsékelt hajlandósággal, férfias és állandó igyekezettel bírjanak, és magokat mint mi nyiltt szívvel, holtig az ezekben való megmaradásra, sőt tökéletesedésre ajánllyák. 2szor. A mi Társaságunknak Tagjai, és jó barátink lehetnek mind azok, kik a magyar nyelvet, A mellynek terjesztése, tisztogatása, s öregbülése végett öszve álltunk, gyökeresen, és méltóképen ki tanulván, ezt ugymint Nemzetünk díszét, és előmenetelének bizonyosságát nem tsak fentartyák, hanem okos, ártatlan és kedveltető tehetőséggel holtig gyarapíttyák, s hazafiúi nemes lelkû igyekezettel terjesztik. Hogy pedig 3szor. Ellenségeink, és Hazánknek más nyelvû Lakosai méltatlansággal ne vádolhassanak, sőt a kegyelmesen uralkodó Ház is nemes és tagadhatatlanúl hasznos igyekezeteinket láthassa, kérjük minden Hazafi Társainkat és Barátainkat, hogy a német és más tudós nyelveknek meg-tanulását, a mennyire módgyok, és tehetségek engedi, mind azoknak nagy hasznaiért, mind pedig a Társaságnak diszéért, nem külömben a szép tudományokat, s mesterségeket is nevezetes kötelelességeknek állítsák. Azoknak a hazánk fiainak pedig, a kik, Deák Német, Tót, vagy Rátz nyelven dolgoznak mint hogy ezek is használnak az ő Feleiknek, ki a mi kedves magyar Honnyunk Lakosi nemes Társaságunkba való felvétettötéseket híven ígérjük, és munkáikat könyvtár gyűjteményünkbe ki kérjük. Meg hitt bizodalommal reménylyük: 4szer: Hogy a mi leendő érdemes Társaink, a mi szivünk részesei, velünk együtt változatlan akarattal azon lesznek, hogy a nyelvbéli igaz ízlés, az ékes nyelvezés, a szép tudományok és mesterségek, mind általunk, mind pedig eszközlő igyekezeteink által méltóképen gyarapoggyanak.”²⁴

A társaság tagjai 1792-ben zsebkönyvet adtak ki, mely verses és prózai munkákat tartalmaz.²⁵

---

²⁴ Magyar Hírmondó. 1792. I. Toldalék. 300-310.

²⁵ *A Pesti Magyar Társaság ki adásának Első Darabja*. Pest. 1792. 164.

A katolikus papi szemináriumok magyar társaságai mellett a protestáns kollégiumok és líceumok tanulói is törekedtek a magyar nyelv ápolására és művelésére. Több helyen alakult a 18. század utolsó évtizedében diáktársaság.

Kézírtos emlékek nem maradtak fenn a debreceni református kollégiumban Csokonai körül kialakult a “önképzőkörrel”, de a korabeli sajtó egyes híradásai áttételesen arról tudósítanak, hogy létezett egy kis társaság az intézményben, amely az európai irodalom megismerését, és a hazai nyelv művelését tűzte ki célul. A bécsi *Magyar Hírmondó*ban jelent meg a debreceni kollégiumban a poétikai osztály vezetésével megbízott kiváló nagydiák, Csokonai Vitéz Mihály első nyomtatásban megjelent verse.²⁶ Egy évvel később pedig a lap egy olyan cikket közölt Debrecenből, mely elismerő hangon szól a fiatal Csokonairól, fordításairól, és eredeti, még kéziratban lévő munkáiról. „Ebből olyan poétája lesz a Hazának, hogy szép és kényes gusztusú Tudóssainknak sem kell a szépségekért idegen nyelvek között keresgélni. Bár csak számos Verseinek kiadására rá lehetne venni. Sok originaljain kívül vagynak fordítottai is. Ezt az Iffjat szép eszéért, mind a Professzor Urak, mind Tanuló Társai, mind mindenek szeretik, betsülik.”²⁷

A diáktársak egészen biztosan ismerték Csokonai első költői próbálkozásait, sőt arról is tudunk, hogy a költőnek és diáktársainak az volt a célja hogy a külföldi irodalom jeles alkotásait eredeti nyelven megismerhessék. Ezért a kör tagjainak egy-egy élő idegen nyelvet kellett tanulnia. Járatták az *Allgemeine Literatur-Zeitungot*²⁸ is, melyből tájékozódtak a külföldön megjelent könyvekről, amelyek közül a legérdekesebbeket meghozatták, és nyelvtudásuk szerint elosztották egymás között, majd beszámoltak az olvasottakról.²⁹

A soproni evangélikus líceum tanulói az 1780-as évek végén már előfizették, és érdeklődéssel olvasták a bécsi *Hadi és Más Nevezetes Történetek*, a *Magyar Kurír* és a komáromi *Mindenes Gyűjtemény* példányait. Jelentős szerepet tulajdonítottak a korszak magyar nyelvű újságainak, hiszen az önművelés egyik legfontosabb eszközét látták bennük. Az újságok révén ismerkedtek meg a kor szellemi mozgalmaival, a magyar értelmiség törekvéseivel. A *Hadi és Más Nevezetes Történetek* című újság tudósított először a soproni Magyar Társaság 1790. március 20-án történt megalakulásáról. Az egyik alapító tag levelét szó szerint közölte. “A soproni Tanulók közzül, egy kis Társaság állott össze olly nemes szándékból, hogy magát nemzeti Nyelvében, egyesített erővel annál előmenetelesebben

---

²⁶ Magyar Hírmondó. 1793. I. 729-731. A vers címe: „Broughton Religiói Lexikonára”

²⁷ Magyar Hírmondó. 1794. I. 482.

²⁸ A rangos lap 1785-1849-ig jelent meg Jénában.

²⁹ Az említett cikkből, és Dombay Márton Csokonai életrajzából tudjuk, hogy a költő olaszul tanult. DOMBY Márton: *Csokonai V. Mihály élete*. Bp. 1955. 19.

gyakorolhassa. Hogy mi ezen ditséretre méltó igyekezetet, tőlünk kitelhetőképpen elő mozdíthassuk, kivántunk hazafiúi kötelességünkhöz képest az említett kis Társaságnak néhány szép könyvetskékkel, s Munkáinknak első Szakasszával kedveskedni, s egyszersmind meg kértük, hogy bennünket jeles foglalatosságairól tudósítani ne terheltesen. Meg is tselekedte következő szép Levelének hozzánk lett botsátása által: Imhol a kivánt Tudóditás, a mi kis Társaságunkról, mellyhez az Urak oly meg hálálhatatlan jóssággal viseltettek, s közelebb is annak mivólta felől értekeztetni méltóztattak: - A miolta bennünket a Tudományoknak ide való műhelyébe vezérlett az Isteni Gondviselés: nagyobb gyönyörűségünket kerestük szakadatlanúl, s találtuk is mindúntalan az egymással való Társalkodásban. Hátra sem hagytuk jól gyermeki esztendeinket, hogy már tsekély tehetségeinknek eggyesítése, s kevés tudományunknak egymással való hír közlése által, el jedzhattuk magunkat tökéletesíteni. A ki közülünk többet értett ez vagy ama Tudományokhoz: az, abban barátságossan oktatta bizonyos óránként több Pajtásait. Ezen közre dolgozás nagy ösztön s eszköz vólt mindnyájunknak, az iparkodásra és boldogulásra; s alkalmatosság, némelly új nyelveknek is meg tanulására. Együtt gyakoroltuk magunkat, együtt győztük meg a nehézségeket, s együtt éreztük osztán a győzés örömét is. Így mentünk elébb a Tudományokban; így nevedett, az idővel együtt, értelmük is. Minekutánna pedig az Uraknak, a Komáromi T. Társaságnak, s más meg betsülhetetlen buzgó Hazafiaknak szép munkáik egész erőben fel gerjesztették vólna bennünk Nemzetünk s Nyelvünk eránt a Hazafiúi forró érzéseket: arra is el szántuk magunkat, hogy különösen Anyai Nyelvünknek annál szerentsébb elő menetellel való tanulásáról, s nagyobb tökéletességre lehető viteléről, eggyesített erővel és szorgalmatossággal gondoskodjunk. Egyenessen e végre állott öszve Mártz. 20-dikán kis Társaságunk. Nem járhatott, s nem is járt oly fellengössen képzelődésünk, hogy mi valamelly Hazánkat ditsőitő munkához kezdjünk; tsupán a vólt tzelünk, hogy Nyelvünket vóltaképpen meg tanulhassuk, s azon a jó ízlésnek regulái szerént való írásra magunkat jó eleve el készíthessük. ...“Olvasson meg ki ki egy két jó könyvet, előbb ugyan közönségessen a Nyelvről, jó ízlésről, s írás módjairól; minekutánna pedig különösen a Magyar Nyelv természetéről s annak szépségeiről. abból, amit olvasott, tegye írásba a jegyzésre méltó dolgokat s azokat öszvegyűlésünkör olvassa fel. Az ekként fel olvasandókból szedjük ki eggyesített itélettel azokat, a mellyekből egy rövid, de a mennyire tökéletes útmutató tellyen arra: hogy kellessék jól, tisztán s szépen magyarul irni. Azután, vegyük elő mind más, mind kivált Magyar Nyelven készült némelly remek munkákat; azokat figyelmissen olvassuk meg s felölök írjuk meg a mit mint gyengességünk engedí, itéletünket. - Továbbá készittsünk Feleleteket ezen két fontos kérdésekre, úgymint Miben áll 1. minden

nyelvnek, különösen pedig a Magyarok tökéletessége? 2. A Fordítás mestersége? - E meg
lívén úgy kezdünk osztán mind más nyelvekből való fordításhoz, mind pedig saját
gyakorlásinkhoz; a mellyekben im e következőkre vigyázzunk: 1. A könnyebbeken tegyük
első próbáinkat.; 2. fő tzelünk benne a legyen, hogy ízlésünket mind inkább javítsuk,
érzéseinket nemesítsük, s a dolgokról ítéletet hozó tehetségünket gyarapítsuk. - Törvény:
Senki ne szenvedtessék meg közöttünk, a kit igyekezetünkhez kívántató buzgóság nem
elevenít.- Ezek valának a mi kis Társaságunk foglalatosságainak sinór mértékei. Öszve
gyülekezésünknek napjául Szombatot rendeltük. Érezzük, hogy eddig való
szorgalmaskodásunk sem vólt híjában való....” A szerkesztő a következő megjegyzést fűzte a
tudósításhoz: „- A kis Társaságnak méltó meg ditsérésére sem keresünk öszve ez, vagy amaz
kifejezéseket: meg ditséri azt eléggé fellyebb elő adott szándéka, és minden betsülésre méltó
foglalatossága, melynek követésére bártsak több, nagyobb és kisebb Oskolákban tanul
Hazánkfiái fel serkennének...”³⁰

Nem kell különösebben hangsúlyozni, hogy mekkora jelentősége volt a társaság
működésének pedagógiai szempontból. Itt tapasztalták meg a tagok a közös nemes cél
kitűzésének, a maguk alkotta szabályok betartásának jellemformáló erejét.

Fontos tény, hogy a soproni társaság megalakulása idején olyan felvilágosult szellemű
rektor állott az iskola élén, mint Wietoris Jonathan³¹, aki, mivel az ifjúság előtt sokszor az
egyházi tantételekkel ellentétes racionalista kijelentéseket tett, az ortodox egyházi vezetés
részéről támadásoknak volt kitéve.³² Kis János visszaemlékezéseiben a legnagyobb tisztelettel
emlékezik meg a rektorról, aki lemondásáig, 1793-ig, örömmel támogatta a diákok
törekvéseit. Ugyanígy a líceumi tagozat harmadik tanára, a Jénában végzett, és a
felvilágosodás eszméitől megérintett Raics Péter is minden erejével segítette a magyar nyelv-
és irodalom ügyéért tenni kívánó ifjakat.

Mint ahogy a fenti cikk első soraiból is kitűnik, a *Hadi és Más Nevezetes Történetek*
szerkesztői, Görög Demeter és Kerekes Sámuel a megalakulás után röviddel, 12 könyvvel és
lap első évfolyamának példányaival ajándékozták meg a társaságot.³³ A társaság
tevékenységéről a fennmaradt jegyzőkönyvekből tájékozódhatunk részletesen,³⁴ de a korabeli

---

³⁰ Hadi és Más Nevezetes Történetek. 1790. 705-708.

³¹ Wietoris Jonathan (1738-1802) evangélikus tanár. Tanulmányait Késmárkon, Sopronban és a jenai egyetemen
végezte. Előbb Csetneken tanított, majd 1786-tól a soproni evangélikus iskola tanáraként, igazgatójaként
működött.

³² Vö.: *A Soproni Líceum*. Szerk. GYÖRFFY Sándor és HUNYADY Zoltán. Bp. 1986. 55.

³³ Görög Bárány Péterrel, Széchényi Ferenc titkárával küldte el a könyveket Sopronba. Vö.: KOVÁCS Sándor: *A
soproni ev. líceumi Magyar Társaság története. 1790-1800*. Sopron, 1890. 12.

³⁴ Vö.: BODOLAY Géza: *i.m.* 126-133.

újságok is folyamatosan tudósították olvasóikat a soproni ifjak munkájáról, gyakran közölve a társaság képviselőinek a szerkesztőkhöz intézett leveleit.

Megtudhatjuk például, hogy a diákok eljátszották az egyik társasági tag, Lakos János, *Hunyadi László* című drámáját 1792-ben. Az esemény azért olyan jelentős, mert ez volt az első magyar nyelvű színelőadás Sopron városában, és ez volt a Magyar Társaság tagjainak első nyilvános fellépése is. “Ma, úgymint Bak-Havának (Áprilisnek) 30dikán fog a Sopronyi Magyar Iffjúság egy Nemzeti Szomorú Játékot jádzani, mellynek czimje: Hunyady László.— Személyek: V. László Magyar Király. Kiss Mihály. - Gara László Nádor-Ispány. Tóth Ferentz. - Ulrich, Tzillei Gróf. Zigán János. - Giskra Tseh Vezér. Ajkay Pál. - Szilágyi Mihály. Kiss János. - Hunyady László. Lakos János. - Hunyady Mátyás 6 eszt. Gyermekek. Iffjabb Kiss Mihály. - Horváth, Modrár, Bodó Fő Nemesek. (Doktorits Pál, Ihászi Imre, Gyorgyevics Demeter.) - Szápory Miklós Várbéli Hadnagy. Kubovits Ferenc. - Lemberger Allemann, Német Lovas. Asboth András - Vertoon, egy Német katona. Vétsey Ferentz.”³⁵

A darabot Lakos János feltehetően a „Komáromi Magyar Társaság” által kiírt pályázatra írta. A pályázat szövege 1789. december 2-án jelent meg a *Mindenes Gyűjteményben*³⁶, majd december 4-én, a *Hadi és Más Nevezetes Történetek*³⁷ című lapban.

A bécsi *Magyar Hírmondó* adott hírt a diáktársaság 1793. november 4.-i ünnepélyes üléséről, amelyen részt vettek a pártoló tagok, illetve ahol elhangzott Wietoris rektor beszéde. “A Sopronyi Evangyélika Oskolában tanuló Magyar Iffjúság, mely egynehány esztendőktől fogva magát a Magyar nyelvben tökéletesíteni, s azt nem kevés előmenetellel gyarapítani is igyekszik, a múlt esztendőben, Novemb. 4dik napján reggeli 10 órakor az Evangyélika Oskola-házba gyülekezett. Meg - tisztelték jelenléteikkel ezen nemesen gondolkodó Iffjakat, több Uraságokon kívül az Iffjú Szécsény, és Pejachevich nagy reménységű Gróf Urak. A nagyobb szobában két felől, a Hallgatók foglaltak magoknak helyet; középett egy asztal mellett ültek: Főtisz. Wietoris Rektor és Professor, Stanisladtes, és Raits professor Urak a kilenc Társokkal együtt. Wietoris úr, a Tanuló társaság Konsiliárussa az alább következő Beszédet tartotta a Gyűléshez, és T.Raits Professor Urat, kit a Társaság Prézenssének választott, hivataljába bé-iktatta. Erre a Prézés Úr ékes Magyarsággal felelt; azután Lakos Társ menvén a kathedrára, Magyar Nyelven elő-adta ezen Társaságnak a tzélját, Kiss Társ pedig Német nyelven beszéllette-el annak eredetét, a állapotját, a mostani időkg. Ezek után

³⁵ Magyar Hírmondó. 1792. I. 701-702.

³⁶ „... Husz Ts. Aranyakat teszünk fel az 1791-dik Esztendőre jutalmul annak az érdemes Írónak, a ki született nyelvünkön Hazánk Historiájának velemlly tzikelyéből, egy olyan Szomorú-Játékot fog készíteni, mellyben a Szomorú-Játéknak minden régulái feltaláltassanak...” *Mindenes Gyűjtemény* 1789. II. Negyed. 287.

³⁷ *Hadi és Más Nevezetes Történetek* 1789. 594. (csaknem szó szerint azonos szöveggel)

fel-olvasta Lakos Úr a Társaság Notáriussa a Társaság Törvényeit; a Jegyző-Könyvet, és a Prézesség határaitól szőlő zikkelyeket, az időnek rövidsége miatt fel nem olvashatta. Végre Horváth Társ Deák; Ajkay Társ pedig Magyar köszönő Verseket mondtak.”³⁸

A tudósításból kitűnik, hogy 1792-ben választották meg tanárelnöknek Raits Péter professzort, aki aztán 1824-ig, haláláig irányította a soproni Magyar Társaság munkáját.

Wietoris Jonathan rektornak a *Magyar Hírmondó*-ban megjelent beszédét számos esetben idézi és elemzi a diáktársaságok történetével foglalkozó szakirodalom³⁹, kiemelve a beszéd legfontosabb gondolataként azt, hogy a rektor szerint a társaság nem valami ártalmas és forradalmi elveket valló „Francz jakobinus Klub”, hanem teljesen ártatlan, politikai irányoktól elhatárolódó irodalmi kör. Érdekes tény azonban, hogy az egyházi előljárók, úgy tűnik, mégsem tartották annyira ártatlannak a társaság tevékenységét és a rektor hozzáállását. Az 1793-ban, Kőszegen megtartott egyházkerületi gyűlésen az iskola vezetőségét és személy szerint a rektort vádolták az intézményben uralkodó „szabados szellem” miatt.⁴⁰ Ezután, valószínűleg mivel nem tehetett mást, Wietoris rektor benyújtotta lemondását, de a társaság, utódjának, Stanislaides Dánielnek a rektorsága alatt is viszonylag zavartalanul működött.

Egy 1796-ban rendezett újévi ünnepségükről ismét hírt adott a korabeli sajtó: “A sopronyi Magyar Társaság, sok főbb rendű Uraságok jelenlétében tartá e folyó esztendő kezdetével a maga első Űlését, mellynek alkalmatosságával, egynehány tagjai a Társaságnak résszerént természeti folyású Beszédekkel; résszerént Versezetekkel mulattatták a tisztos Gyülekezetet, úgymint: Sikos István, a Társaság Titkossa (Secretáriussa) béköszöntött, és a Magyar nyelv virágoztatásában fáradozó jutalmának vitatása után - boldog újj esztendőt jövendölt; Horváth Péter, Alagyás Verseiben, az idő sebes repülését és változásait rajzolgatta; valamint Ő utána, Itzés Mihály is. Tarr Mihály, az élet unalmáról panaszoldók okoskodásainak helytelenségét mutogatta, Zafó rámájára vontt Verseiben; Manko-Büki Fodor József, a Megelégedésről szóllott; Gyarmathy János, a Filozofiát, s a Szép Tudományokat és Mestreségeket kínálgatta szállásválasztással Magyar hazánk két kebeleiben; végre Lakos József, hat lábú Verseken bútsúzott a halgatók seregétől, s ajánlotta annak szívességébe a Nemes-Társaságot.”⁴¹

1799. januárjában a *Magyar Kurír* hírt adott a soproni magyar társaság szokásos évi gyűléséről, melyen a magyar nyelv műveléséről szóló beszédek, és azt dicsőítő versek

³⁸ Magyar Hírmondó. 1793. I. 377.

³⁹ Vö.: BODOLAY: *i.m.* 130.; TOLNAI Gábor: *A soproni önképzőkör*. In. *Századok és tanulságok*. Bp. 1946. 203. és KOVÁCS Sándor: *i.m.* 32.

⁴⁰ MÜLLNER Mátyás: *A soproni ev. főtanoda története*. Sopron. 1857. 85-86.

⁴¹ Magyar Hírmondó. 1796. I. 27-28.

hangzottak el, számos előkelőség részvétele mellett. Az ünnepségre verses köszöntőt küldött Czinke Ferenc is, aki ekkor a soproni katolikus gimnázium tanára volt.⁴²

A Társaság 1804-ben adta ki a *Próbamunkák* című könyvet, melyben a tehetséges tagok és pártfogók verseit jelentették meg. Döbrentei Gábor titoknok sokat tett a könyv megjelentetéséért, még a szünet egy részében is Sopronban maradt. Írt a *Magyar Kurír*nak, hogy az újság jelentse be a könyv megjelenését „az egész Két Nemes Magyar Hazának”. A levelet közölte a lap,⁴³ de a *Próbamunkákról* Schedius Lajos rangos, és külföldön is széles körben olvasott német nyelvű lapjában is jelent meg ismertetés.⁴⁴

A felvidéki evangélikus iskolákban is szokássá vált, hogy a vizsgák végét a diákok magyar nyelvű, hazafias tartalmú színi előadással ünnepelték. Eperjesen például 1793-ban, a vizsgák végeztével rangos színelőadást tartottak a diákok, melyről beszámolt a sajtó: „... júl 11-én a magok dítséretes Examenjeket egy szép Magyar Víg-Játékkal (Komédiával) fejezték be, mellynek tzelja vala a mostani körülállásokhoz képest különösen meg – kívántató igaz Patriotismusra (Hazaszeretetre) való hathatós fel-buzdítás.... Bár minden Teátrumokban hasonló tárgyakról játszanának gyakrabban ez idő szerént, mintsem a szerelmeskedésekről, mellyekre éppen nem szükséges közönséges buzdítás.”⁴⁵ –írta a *Magyar Hírmondó*.

A 18. század utolsó évtizedében Erdély legjelentősebb református kollégiumában, Nagyenyeden is alakult egy diáktársaság, melynek tevékenységéről szintén találhatunk érdekes tudósításokat a korabeli lapokban. Természetesen, mint az ország más iskoláiban, a nagyenyedi kollégiumban is rendszeresen olvasták mind a tanárok, mind a diákok a magyar nyelvű újságokat. Ezekből értesülhettek a sorra megalakuló magyar diáktársaságokról és azok törekvéseiről. Jól példázza ezt a *Magyar Kurír* egyik cikke, melyben egy, a kollégium akadémiai tagozatán tanuló nagydiák humorral átszőtt levélben panaszkodik arról, hogy a debreceni és sárospataki ifjak irodalmi próbálkozásairól tudósítottak a lapok, a nagyenyediekéről mindaddig elfelejtkeztek, pedig a levélíró szerint ott is értékes munka folyik: “N. Enyed, 4-dik Febr. - Kedves Ur! - “Miólta mind csak várom, hogy az Ur az én Oskolai társaimnak naponként lett megvilágosittatásáról, és a szállás alatt voltához képest alkalmas ki-palléroztatásáról, kedves Ujság leveleiben bár leg-kisebb emlékezetet tégyen, már egynehány szomorú esztendőket számláltam. Meg-vallom egy kis nemes irigységgel néztem, miképpen az Úr, a Pataki és Debretzeni Oskoláknak fényét, a két M. Haza felett gyakor izekben ragyogó sugárokkal ki-terjesztette. Holott az én társaimnak nem is a legnemtelenebb

⁴² Magyar Kurír 1799. I. 93-94.

⁴³ Magyar Kurír 1804. II. 95-96.

⁴⁴ Zeitschrift von und für Ungern 1804. 4.sz. 261.

⁴⁵ Magyar Hírmondó 1793. II. 172-173.

sárból formáltatott, elméjek nem hideg tűztől elevenített. Én csak egy két sor Verset bátorkodtam (minthogy a Tejbe fulladt Légyről való fordítása hosszabbatska) az Ur eleibe botsítani, mellyeket nem régiben egy tanítványom Horácz II-dik Könyve 10-dik Énekéből, az alatt míg a gyengébbeket ugyan azon Ének meg-értésében gyakoroltam, fordításom egyszeri hallása után szemeim előtt irt. Azt reméllem csak ezekből is - lehet hitelesen azt gyanítani, hogy ha közöttünk a gyermek így gondolkozik, a fel-serdültebben sem szunyodnak. Örvendjen az Ur, mi pedig ezer köszöneteket mondunk, a Magyar Múzsza hasznos fel-találásáért. Olly fáklya vala ez Társaimra nézve, melynek tiszta fénye az ő elméjekben - is hathatos előmenetellel világolt. Nagy kár, hogy némelykor ki fogy a tápláló Olaj belőlle.”⁴⁶

A nagyenyedi magyar diáktársaság megalakulásáról is a *Magyar Kurír* adott hírt: ”A folyó 1791-dik esztendőben Szent Mihály havának 18-dik napján váltanak ki a N.Enyeden tanuló Togas Deákok, és Urfiak között mint egy 35-tön, akik el-szánták magokat egyéb Oskolai gyakorlások között különösen a Magyar Nyelv mívelésére, vagy inkább magoknak a Magyar ékesen szollásban való gyakorlására. Első dolgok a vólt, hogy Professoroktól engedelmet kérjenek egy kis Társaság fel-állítására, mellyben anyai nyelveket kötött és kötetlen beszéd által gyakorolhassák. Nagyobb része a Professoratusnak, kik között vólt a Rector, nem csak helybe hagyta, és meg engedte tzeljokat bé-küldött Követyeik előtt, sőt minden kitelhető segítséget is ígért szembe; vóltak olyanok is, akik nem találván némelly bé-járos (tyúk fogó, nyúl sütő) Déákjainak, és Attyafiainak nevét a Társaság Tagjainak nevei közt ez iránt kedvetlenségeket kimutatták, de ugyan csak nyilván ellent nem mondtak, hanem alattomba való ijesztgetésekkel, és ígéretekkel némelly Tagjait a Társaságnak el-idegenítették, ugy hogy csak 22 maradt ezen kívül a közönséges Letzkéken, majd minden órán elé hozta némelly ember a Társaságot, és tsufolódott véle. - Ez ellent nem állván az Ifjak, Társaságot formáltak, mellynek tzelja az: 1-ször Fordit Deák, Német, Frantzia, és Görög Könyvből; nevezetesen vig és szomorú Játékot Gyermeknek nevelésire tartozó könyveket. ‘s a t. - 2-szor. Ki adott matériákra dolgozik eredeti Odákat és egyéb formában öntött gondolatokat, helyek és indulatok le.festésit. 3-szor ide hátrább eredeti Magyar Theatralis Játékokat. Holmi Tudományos vizsgálódásokat Historiába és régiségbe Magyarul, akár kötetlen, akár kötött beszédbe. Vagynak a Tagok között Urfiak, első rendü Deákok, és Gyermeknek is, azért vették.bé utolsókat, hogy szokjanak. Ugyan csak nevek nints a Társaság tagjainak nevei közt, és nem annyira munkás, mint Tanuló Tagok. De azonba, az Enyedi Professorok között egy

---

⁴⁶ Magyar Kurír. 1790. I. 221-222.

sem Patronussa a Társaságnak. Sőt ha merik is a világ szájától mondani, de szeretnék, hogy a fiu ne legyen jobb ember az atyánál.”⁴⁷

Itt a soproninál már megalakulásakor népesebb, 35 főből álló társasággal találkozunk. Céljaik is széleskörűbbek, mint más társaságoké, hiszen itt nem pusztán irodalmi és nyelvművelési, hanem tudományos és pedagógiai törekvésekkel is találkozhatunk. Nem csoda, hogy 1791-ben a professzorok (köztük olyan neves és országosan elismert tudósok, mint Herepei Ádám, Benkő Ferenc, Bodola János⁴⁸) elzárkóztak a társaság támogatásától, hiszen minden társasági összejövetel, bármilyen céllal is hirdették, felkeltette a francia forradalom elveinek terjedéstől rettegő hatóságok figyelmét.

Két évvel később a bécsi *Magyar Hírmondó* egy nagyenyedi színházi előadásról tudósít, melyen Voltaire Brutus című drámáját adták elő a diákok. (Nem kis bátorság kellett 1792. nyarán egy Voltaire darab iskolai előadásához.): “Az idevaló Reform. Kollégium rendszerént el jádzik minden esztendőben egy Teátrumi Darabot. Ezen bé vett szokása szerént, Jún. 29dikén, ama nevezetes Szomorú Játékot Voltér Brutusát jádzottá, leg alább is ezer Nézők előtt. Derekassan ment végbe a jádzás átallyában, főképp Orbán Péter nevezetű Iffjú, a ki Brutus személylyét viselte, úgy jádzott, hogy mindeneknek tökéletes megelégedéseket érdemlette.”⁴⁹

Az említett társaságok tagjait a felvilágosodás problémái és a korabeli politikai, társadalmi, irodalmi és művelődési kérdések érdekelték és foglalkoztatták. Kapcsolatban álltak neves írókkal, könyvtárakat gyűjtöttek, olvasták a kor magyar irodalmi termését, folyóiratait és hírlapjait, összejöveteleiken saját műveiket olvasták fel és vitatták meg, színi előadásokat és irodalmi esteket rendeztek.

A jakobinus mozgalom bukása, Martinovicsék pere és kivégzése után kormányzat mégis betiltotta őket, egyedül a soproni társaság működhetett tovább.

A felvilágosodás kori diáktársaságok saját műveik kiadásával, és neves írók munkáinak közzétételével járultak hozzá a magyar könyvkultúra fejlődéséhez. Még jelentékenyebb volt a szerepük az olvasóközönség nevelése terén. A továbbélő és folyamatosan működő soproni társaság mellett már a 18. század legvégén társaság szerveződött a pesti egyetemen, 1806-ban a pozsonyi is újraalakult, bár csak 1810-ig áll fenn. 1813-ban a pesti katolikus szemináriumban Berzsényi Dániel verseinek kiadására szerveződött újabb, rövid ideig tartó tömörülés. Ezek a társaságok nem folytathatták töretlenül azt a sokoldalú tevékenységet,

⁴⁷ Magyar Kurír. 1791. II. 1646-1647.

⁴⁸ Vö. P. SZATHMÁRY Károly: *A Gyulafehérvár-Nagyenyedi Bethlen-Főtanoda története*. Nagyenyed, 1868. 275.

⁴⁹ Magyar Hírmondó. 1792. II. 146.

amely az 1795. előttiekre volt jellemző. Munkásságuk szinte egyedül a magyar nyelv és irodalom ápolására korlátozódott, ami azonban az iskolai oktatás latin nyelvűsége idején nem volt jelentéktelen feladat.

A hanyatlás évei után, 1817-től újból fellendülés volt tapasztalható az irodalmi diáktársaságok életében. 1817-ben, Pozsonyban újjáalakult a magyar társaság, az 1820-as években Selmecen, Eperjesen és Késmárkon is megindult a szervezkedés, sőt a szombathelyi katolikus líceumban is keletkezett egy diáktársaság. E fellendülés már átvezet a reformkorba, amikor a nyelvkérdés mellett programjukban és munkásságukban ismét helyet kaptak a politikai, társadalmi és gazdasági élet kérdései is, annak ellenére, hogy a hatóságok mindent elkövettek, hogy a társaságok tevékenysége ne terjedjen túl a mérsékelt nyelvművelésen. A magyar nyelv jogaiért, közte a magyar tanítási nyelvért folytatott küzdelemben a társaságok fontos szerepet játszottak. A sajtó a maga eszközeivel továbbra is támogatta tevékenységüket. Az időközben megszűnt bécsi *Magyar Hírmondó* és a *Mindenes Gyűjtemény* ösztönző szerepét az 1817-ben, Pesten megindult *Tudományos Gyűjtemény* vette át.

3.9.2. Diáktársaságok a reformkorban

Az 1820-as években számos diáktársaság újjászerveződött. Működésük a magyar nyelvművelés mellett kiterjedt a társadalmi-politikai élet és a kultúra szinte minden területére. A társaságok tagjai, ugyanúgy, mint elődeik, érdeklődéssel olvasták a korabeli magyar irodalom termékeit és az időszakai sajtót.

A soproni magyar diáktársaság, az 1817-ben alapított pozsonyi,⁵⁰ az 1824-ben létrejött késmárki, az 1826-os alapítású selmeci, és az 1827-ben keletkezett eperjesi egyesület tovább működött az 1830-as években. Mellettük számos újabb is alakult: 1832-ben jött létre a debreceni Olvasó Társaság és a sárospataki Ifjúi Egyesület, 1833-ban a kolozsvári Unitárius Társaság és a nagyenyedi Magyar Társaság. Alapszabályaik most is csak művelődési-nyelvi célokról szóltak, de az egyesületek tevékenysége erősen politikai jellegű volt.

Éppen az iskolai irodalmi diáktársaságokban tapasztalt politikai mozgolódás miatt az 1830-as évek közepén, a hatóságok előbb az olvasásra korlátozzák a diáktársaságok tevékenységét,

---

⁵⁰ A pozsonyi evangélikus líceumban, 1817-ben, Gödör Lajos vezetésével, Tessedik Ferenc közreműködésével alakult újjá a magyar társaság. Munkájukról, ünnepeikről, a vezetők személyéről gyakran adtak hírt a lapok. A Tudományos Gyűjtemény 1819-ben például három, 1820-ban két cikket is szentelt a társaság bemutatására, és a későbbi években is sokszor szerepeltek hírek a lapokban tevékenységükről. 1821 és 1824 között csaknem minden tudósítást Rummy Károly György írt, aki ezekben az években az iskola tanáraként, és a társaság „előlülőjeként” tevékenykedett.

majd 1835-ben, Erdélyben, 1836-ban pedig Magyarországon is betiltották őket. Sikertelenül, hiszen rövid szünet után hamarosan ismét megindult az iskolákban a szervezkedés. Okulva a betiltás politikai indoklásából a társaságok alapszabályaikban hangsúlyozzák, hogy politikai tevékenységet nem folytatnak, politikai kérdésekkel nem foglalkoznak. A Helytartótanács, és Erdélyben a Gubernium azonban már a társaságok létét is veszélyesnek tartotta, és működésüket próbálta akadályozni. Ennek ellenére az 1830-as évek végén és az 1840-es évek elején az erősödő ellenzéki közhangulatot kihasználva ismét újjászerveződött számos régi diáktársaság, és több új is alakult.

1836-ban kezdte működését a kecskeméti Olvasó Társaság, a miskolci református líceum Magyar Olvasó Társasága, 1839-ben alakul a Pesti Magyar Oskola és a Debreceni Egyesület. 1840-ben indult a Pápai Képzőtársulat működése, 1843-ban alakult meg a Nagykőrösi Olvasókör és a pesti Egyetemi Társaság. Diáktársaság működött az 1840-es években a nagyváradai gimnáziumban, a szegedi piarista gimnáziumban, a győri akadémián és néhány katolikus szemináriumban (Egerben, Nyitrán, Pesten és Vácon) is.

A társaságok reformkori történetének virágkora az 1840-es évek első felére tehető. A tiltó és korlátozó rendeletek ellenére az ifjúság - különösen a demokratikusabb szellemű protestáns iskolákban - csatlakozott a reformokhoz és a függetlenségi követelésekhez. Az erősödő mozgolódás, és nem utolsósorban a lapok egyre sokasodó dicsérő cikkeinek hatására, az 1836-ban hozott betiltó rendeletet 1845-ben megújították. A betiltás éles ellenkezést váltott ki. Tiltakoznak ellene maguk az iskolai társaságok, a protestáns iskolák fenntartó szervei, az egyházkerületek, majd Zala megye felhívó körlevele nyomán a vármegyék jó része is, mivel a betiltást „sem törvényeink lelkével, sem a nevelés eszményével, sem nemzetiségünk köz érdekével öszve egyeztetni” nem tudták. A Helytartótanács az udvarhoz intézett felterjesztésében „irodalmi és nyelviskolák” engedélyezését javasolta, de igazgatói és tanári felügyelet alatt, „önkényt értetődvén, hogy ezeknek minden politikai célzás és színezettől menteseknek kell lenniök”.⁵¹ Az uralkodó válasza késett, a társaságok többsége pedig - nem törődve a tiltó intézkedéssel - folytatta korábbi tevékenységét. A tagok egy része az iskolákból kikerülve a közélet és a művelődési élet vezető egyéniségeként vett részt 1848-49 eszmei és gyakorlati előkészítésében, majd a forradalomban, és csatlakozott hozzájuk az akkori diáktársaságok ifjúsága is.

A reformkori diáktársaságok könyvtárainak jelentékeny szerepük volt a tagság önművelésében, irodalmi, tudományos és politikai felkészítésében. Az olvasást - mely a

---

⁵¹ Vö. BODOLAY Géza: *i.m.* 60-63.

társaságok életében most is központi helyet foglalt el - még a politikamentességet követelő hatósági rendelkezések sem korlátozhatták. A politikai sajtó és közéleti irodalom, a korabeli tudományos és szépirodalom megismerésének rendkívül nagy volt a politikai nevelő ereje és aktivizáló hatása.

A reformkori hírlapok és folyóiratok mindenütt népszerű olvasmányok voltak. Szinte minden társasághoz, a felvidékiekhez és az erdélyiekhez is járt a *Tudományos Gyűjtemény* és melléklapjai a *Szép Literatúrai Ajándék* majd a *Koszorú*. Számos helyen olvasták a *Felső Magyar Országai Minervát*. Az 1830-as években főként Széchenyi *Jelenkorát*, és melléklapját a *Társalkodót* olvasták a társaságok tagjai. Sok helyre járt az *Athenaeum* és a *Figyelmező* is. Az 1841-ben indult Kossuth által szerkesztett *Pesti Hírlap* népszerűsége aztán minden más újságot háttérbe szorított. Erdélyben a diáktársaságok járatták a reformeszmék ottani szócsövét, az *Erdélyi Híradót*, és melléklapját a *Nemzeti Társalkodót*, de ismerték és olvasták Brassai Sámuel néplapját, a *Vasárnapi Újságot* is.

Az 1840-es években jelennek meg a divatlapok a társaságok könyvtáraiban: a *Regélő* és folytatása, a *Pesti Divatlap*, az *Életképek* és a *Honderű* voltak kedves olvasmányaik, de egy-egy társaság megrendelte, vagy ajándékba kapta a *Budapesti Szemle*, a *Szépirodalmi Szemle* és más folyóiratok évfolyamait is.⁵²

Az iskolák diákságának csak kis hányada vett részt ugyan a társasági munkában, a reformkorban is, de köztük volt a közélet, az irodalom és tudományos élet szinte minden fontos későbbi szereplője.⁵³

A reformkori lapok, hasonlóan a felvilágosodás koriakhoz, gyakran adtak hírt a magyar irodalmi diáktársaságok életéről, tevékenységéről.⁵⁴

A *Tudományos Gyűjtemény* például már megindulásától, 1817-től kezdve rendszeresen tudósította olvasóit a magyar irodalmi diáktársaságok tevékenységéről. Hírt adott a

---

⁵² Vö. BODOLAY Géza: *i.m.* 427-436.

⁵³ Sopronban pl. Lumnitzer Sándor, a későbbi híres sebészprofesszor vagy Pákh Albert, író szerkesztő, Pozsonyban Benyovszky Móric és Szeberényi Lajos, Eperjesen Greguss Ágost, Henszlmann Imre, Hunfalvy János, Korányi Frigyes, Lisznyay Kálmán, Pulszky Ferenc, Sárosy Gyula, Vachott Sándor és Vahot Imre, Selmecen Petőfi Sándor és Szeberényi Lajos, Késmárkon Hunfalvy Pál és Szabó Károly, Pesten Bulyovszky Gyula, Falk Miksa és Podmaniczky Frigyes, Debrecenben Csengery Antal, Irinyi János, Révész Imre és Szűcs István, Sárospatakon Erdélyi János, Kazinczy Gábor, Szemere Bertalan és Tompa Mihály, Pápán Jókai Mór, Kerkápoly Károly, Orlay Petrich Soma, Petőfi Sándor, Kolozsvárott Jakab Elek, Kövály László, Kriza János és Gyulai Pál, Nagyenyeden Czakó Zsigmond, Kemény Zsigmond, Mentovich Ferenc és Szász Károly, Nagyváradon Hazucha Ferenc és Szigligeti Ede, Győrben Vas Gereben, a pesti egyetemi társaságban Jankovich Miklós, Vasvári Pál, és Nyáry Pál szerepel a tagnévsorban, hogy csak a legismertebbeket emeljük ki.

⁵⁴ A hatalmas anyagból csak a legjellemzőbb írások bemutatására szorítkozhatunk.

tanárelnökök személyéről, az ünnepek és színi előadások programjáról, és minden olyan eseményről, mely a diákok hazaszeretét, a magyar nyelv iránti elkötelezettségét jelezték.⁵⁵

1828-ban hosszabb cikket közölt a folyóirat Edvi Illés Ádám tollából, „*A Sopronyi Nemes Magyar Társaságnak esmértetése*” címmel.⁵⁶ A cikk összefoglalja a társaság történetét, (tévesen 1792-re teszi a megalakulás dátumát) megemlékezik a tanárelnökökről és az időközben híressé vált tagokról. A cikk hangsúlyozza, hogy az alapszabály szerint nemzetiségre és anyanyelvre való tekintet nélkül bárki (német és tót ifjak is) tag lehet, aki elfogadja a szabályokat. A szerző ismerteti a könyvtár és a levéltár gyarapítását, a társaság által publikált kiadványokat. Megemlíti, hogy a könyvtár akkor (1828-ban) már ezer kötetes állománnyal, bő hírlap- és folyóiratanyaggal rendelkezett, és hetenként kétszer kölcsönkönyvtárként nyitva állt nemcsak a diákok, hanem csekély összegért Sopron város polgárai előtt is. A cikkből megtudhatjuk, hogy 1827. június 24-én Vörösmarty *Salamon király* című darabját adták elő a társaság tagjai a „városi játékszínben”, nagy sikerrel. A teljes bevételt jótékonyági célra, az „elszegényedett kézmíves legények, szolgák és szolgálók számára Sopronyban felállítandó Intézetnek” ajánlották fel a diákok.

A soproni Magyar Társaság tagjai a későbbi években más módon is bizonyították hazaszeretetüket és odaadásukat a nemzeti eszme iránt. A *Jelenkor* 1836-ban például arról számolt be, hogy „A sopronyi magyar társaság növendék tagjai azzal bizonyították színészetünk előmozdítása iránti buzgalmokat, hogy a Pesten épülő magyar színház költségei fődözéséhez 44 pengő forintnyi adakozással járultak.”⁵⁷

A nagy hagyományokkal rendelkező pozsonyi evangélikus iskolában működő társaság történetéről 1829-ben közölt hosszabb, sok érdekes részletre kiterjedő adatgazdag cikket a *Tudományos Gyűjtemény*.⁵⁸

A pesti katolikus papi szeminárium hallgatói a társasági munkát 1829-ben próbálták ismét elkezdni. Hosszas próbálkozás után 1831-ben Rudnay Sándor hercegprímás meg is adta az engedélyt a társaság működésére. Erről az eseményről, és a társaság későbbi munkájáról 1837-ben a *Figyelmező* közölt tudósítást. „Lelke nemes ösztönétől buzdítva... már 1830-ban összeállottak a jelesek jelesbjei, a lelkesb magyar ifjak, hogy keblökben magyar társaságot állítsanak. Hogy pedig ezt lappangás gyanúja nélkül, szabadon és nyilván tehessék, először is közvetlen igazgatójokhoz folyamodtak, ki, hogy az intézetnek nagyobb nyomatót és

⁵⁵ Tudományos Gyűjtemény 1819. I. 109, 1819. III. 114, 1820. X. 115, 1823. X. 114, 1825. III. 109-110, 1825. V. 118-119.

⁵⁶ Tudományos Gyűjtemény 1828. V. 117-122.

⁵⁷ *Jelenkor* 1836. december 31. 418.

⁵⁸ HOMOKAY Pál: *Nemzeti nyelvünk állapota az Evangélikusoknak Posonyi iskolájokban.* = Tudományos Gyűjtemény 1829. V. 117-126.

állandóságot szerezzen, a még akkor élő prímás érskhez, Rudnay Sándorhoz utasítá a folyamodókat, ki is elég bölcs volt ahhoz, hogy nem csak el nem nyomni e szép ösztönt gyámataiban, sőt szándékokat igazolva s jóvá hagyva azt még nevelni is; egyszersmind magyar gyakorló iskola névvel kívánta neveztetni az új intézetet, mellynek kitűzött célja lenne: honi nyelvünk művelése az egyházi tudományokra nézve, s a fiatal papság öntökéltesedése.”⁵⁹

1840-ben a *Figyelmező* adott hírt⁶⁰ a pesti „növendékpapság” munkálatainak nyomtatott formában történt megjelenéséről.⁶¹ A recenzens örömmel üdvözli a kis kötetet, melyben fordítások, köztük kortárs német vallási folyóiratok cikkeinek magyarításai, és eredeti munkák is szerepelnek. Külön kiemeli, hogy milyen nehéz és hosszú küzdelmet kellett vívni azért, „hogy a vallásról magyarul lehessen szólni.”

A Felvidék és Erdély nagyobb iskolavárosaiban, a harmincas-negyvenes években, a korlátozó intézkedések ellenére sok helyen működött diáktársaság.

1839-ben a *Jelenkor* melléklapja, a *Társalkodó* adott hírt például a selmeci magyar társaságról.⁶² Ebből megtudhatjuk, hogy Boleman István tanárelnök felügyelete alatt hetenként kétszer találkoztak a társaság tagjai. Az összejöveteleken saját eredeti műveiket, fordításaikat olvasták fel, és beszámoltak olvasmányaikról is. A cikkben szó esik a társaság egyre gyarapodó könyvtáráról, és a tagokból alakult „magyar cantus társaságról” is, amely „magyar melodiák négyhangú elzengésiben magát rendesen gyakorolván, éneklésivel nemcsak ünnepélyes alkalmak, p.o. nyilvános vizsgálatok, májusi multságok idejében összeseregglő hallgatókat s vendégeket gyönyörködtetni, hanem gyakran, kivált szép nyári estvéken egyik vagy másik tag lakában összegyülekezvén a város lakosi előtt is magát hallatni szokta.”

A debreceni református kollégiumban Péczely József⁶³, a történelem és a klasszika filológia professzora szorgalmazta a debreceni diákok magyar irodalmi törekvéseinek segítségét, a diákköltők műveinek megjelenését. 1828-ban *Pallas Debrecina* címen 43 latin és 23 magyar nyelvű diákverset adott ki. 1832-ben megalakult az Olvasó Társaság, mely 1832-35 között négy diákalmanachot jelentetett meg *Lant* címmel. A harmincas évek közepén a

---

⁵⁹ Figyelmező 1837. 19. sz. 152.

⁶⁰ Figyelmező 1840. 11.sz. 161-166.

⁶¹ *Munkálatai a pesti növendék papság magyar iskolájának.* Buda, 1840.

⁶² KOSSÁNYI József: *A honi protestáns iskolák a magyar nyelv-művelés tekintetében.* = *Társalkodó* 1839. 66.sz. 261-262.

⁶³ Péczely József (1789-1849): tanár, történész, Péczeli József költő, a Mindenes Gyűjtemény szerkesztőjének fia. 1815-től haláláig a debreceni református kollégium történelemtanára. 1841-ben készített tantervi tervezete hangoztatta a 4 éves iskolakötelezettséget, követelte minden tantárgy magyar nyelvű oktatását. A Kisfaludy Társaság alapító tagja. Történetírói tevékenysége mellett esztétikai, kritikai munkássága is jelentős.

Lant-ban megjelenő egyre kritikusabb hangú költemények, és Csokonai síremlékének felállítása kapcsán kiéleződött vélemények körüli vita is felkeltette a korabeli sajtó figyelmét.⁶⁴ A *Lant* a negyedik szám után megszűnt, de az ifjúság Péczely mögé állt, és 1840-ben a debreceni Olvasó Társaság tagjainak sikeréről számoltak be a lapok. Nagy Imre és Szilágyi István diákok nyerték a Kisfaludy Társaság balladapályázatát, mely országos ismertséget hozott a társaságnak.⁶⁵

Az eperjesi magyar társaságot 1827-ben alapították olyan kiváló diákok, mint Pulszky Ferenc, Vandrák András és Henszlmán Imre. A harmincas években többször adott hírt róla a korabeli sajtó.⁶⁶ 1840. nyarán *Figyelmező* röviden tudósított a társaság elmúlt tíz évi tevékenységéről, Székács József tanár lelkes munkájáról, Sárosy Gyulának és a Vachot testvéreknek a társaságban nyújtott irodalmi tevékenységéről. A cikkből megtudjuk, hogy az ifjak július 21-én „örömmünnepet tartottak”, melyen többen, köztük a később neves költővé vált Lisznyai Kálmán is eredeti költeményekkel szerepeltek. „A hallgató közönség nem reménylett népes, s különösen több lelkes nők által díszesítettett, kik mindnyájan elégedetten hagyták el a termet.”⁶⁷ 1841-ben, komoly és széleskörű sajtóvitát váltott ki az eperjesi társaság működése. A vitát a Kossuth által éppen megindított *Pesti Hírlap* egy cikke robbantotta ki 1841. január 23-án, melyben arról esik szó, hogy az eperjesi magyar társaság, mely olyan dicső múlttal rendelkezik, „nyilvános megrovást érdemlő hanyagság miatt elenyészett”.⁶⁸ E cikkre válaszolt a későbbi földrajztudós, egyetemi tanár, az akkor 21 éves eperjesi joghallgató nagydiák Hunfalvy Pál, aki X-y álnéven írt cikket az *Athenaeum* tárcarovatába, *Az eperjesi magyar társaság ügyében* címmel.⁶⁹ A cikkben a diák azzal vádolja tanárát, a köztiszteletnek örvendő Vandrák Andrást, hogy megválasztott tanárelnök letéve „egész év alatt... egyetlen egyszer sem tisztelte meg jelenlétével” a társaság üléseit, ezért a tagok elkedvetlenedtek, és a társasági munka ezért nem megy. Ugyanitt ellenben virágzik a szlovák társaság, mivel annak van tanárelnöke, aki szívén viseli a sorsukat. A magyar társaság azonban Vandrák hibájából „egészen magára van hagyatva, sőt gyakran még akadályoztatik”. A megvádolt Vandrák András keményhangú kétrészes cikkben válaszolt a támadásra az *Athenaeum* hasábjain,⁷⁰ melyben kifejtette, hogy azért nem támogatta a társaság munkáját, mert „a hazafiság lobogója

⁶⁴ Rajzolatok 1835. II. 48.sz. 299-300. és Társalkodó 1835. 101.sz. 404.

⁶⁵ Athenaeum 1840. I. 249. 266. 280. A díjátadási ünnepségről: *A Kisfaludy –társaság ünnepe Debreczenben.* = Athenaeum 1840. I. 362-368.

⁶⁶ Jelenkor, 1834. 57.sz. 450, Jelenkor, 1837. 9.sz. 67, Athenaeum 1839. II. 47-48.

⁶⁷ Figyelmező 1840. 28.sz. 447-448.

⁶⁸ Pesti Hírlap 1841. I. 7.sz. 53.

⁶⁹ Athenaeum 1841.I. 397-399.

⁷⁰ VANDRÁK András: *Nyilatkozat az eperjesi magyar társaság dolgában.* = Athenaeum 1841. I. 605-606.; 619-622.

alatt” semmi más nem folyik, csak „idétlen politizálás”, melyben ő, mint tanár nem akar részt venni, sőt kötelessége az ilyen tevékenységet az iskola falai között megakadályozni. A *Hírnök*ben is közzétett egy hasonló tartalmú rövidebb híradást,⁷¹ sőt a Pesti Hírlapban is megjelentetett egy a társaság múltját és jelenét bemutató cikket. Ebben kifejti, hogy a munka nem miatta, hanem „néhány heveskedő s túlságokra hajlandó ifjak meg nem engedhető követelései miatt” nem megy úgy, ahogy kellene. Vandrák cikkeire szintén két részben tette közzé válaszáat az X-y. jegy alatt rejtőzködő Hunfalvy.⁷² Fiatalos hévvel többek között azzal vádolja tanárát, hogy nem mond igazat a társaságról, hiszen annak nem célja a politizálás, hanem az igazi hazafiságból kiinduló irodalom- és nyelvművelés. A sajtóban megjelent, sokszor igen kemény hangú cikkek végül is hasznára voltak az eperjesi társaságnak. Vandrák elvállalta az elnökséget, a munka megindult, és 1842-ben az *Athenaeum* már egy sikeres színelőadásukról számolt be.⁷³

Talán éppen e vita kapcsán kezdődött meg az a mozgalom, mely több diáktársaságot arra indított, hírt adjon a sajtóban munkájáról. A sárospataki társaság 1842-ben hallatott magáról.⁷⁴ A cikk visszatekint az egyesület tíz éves munkájára, a sikerekre és kudarcokra, és örömmel szól a jelenről, mikor az egyesületet „a legélénkebb szorgalom és ipar jellemzi, s annak egyes tagjait megmagyarázhatatlan varázserő köti össze”. E cikk hatására határozták el a debreceniek is, hogy beszámolnak tevékenységükről a sajtó hasábjain.⁷⁵ A cikkíró megjegyzi, hogy örömmel olvasta az *Athenaeum*ban a sárospataki eredményekről szóló híradást. „Maglehet ugyan, hogy illy egyesületek már több iskolákban léteznek, de az illetők hanyagsága miatt azok még a haza előtt ismeretlenek.” Ezért érzi kötelességének, hogy ismertesse a debreceni Olvasó Társaság, és a mellette három éve engedély nélkül működő „kisdud munkáló egyesület” működését. A tudósításból kiderül, hogy az egyesület, melynek 23 tagja van, hetenként ülészik egy bérelt szobában, a városban. A tagok saját értekezéseiket, verseiket, könyvismertetéseiket olvassák fel. Keserűen ír Bélteki az iskola vezetőségének „közönyösségéről és hidegségéről” társaságuk iránt. A cikk nyomán kirobbant botrány eredményezte, hogy 1842. augusztusában a két diákszervezet egyesült, és a következő tanévtől kezdve a professzori kar jóváhagyásával az Olvasó Egyesületben folyt tovább az olvasás általi önművelés és az irodalmi tevékenység.

⁷¹ *Eperjes.*= *Hírnök* 1841. 12.sz.

⁷² *Még egy szó az eperjesi grammatico-poëtico társaságočka ügyében.* = *Athenaeum* 1841. I. 973-976; 989-991.

⁷³ *Athenaeum* 1842. I. 34. sz. 543.

⁷⁴ OTROKOCSI Soma: *Nyelvészeti egyesület S.Patakon.* = *Athenaeum* 1842. I. 1067-1070.

⁷⁵ BÉLTEKI Lajos: *Tanuló ifjak egyesülete Debrecenben.*= *Athenaeum* 1842. II. 5-7.

A pápai diáktársaság tagjai is olvasták a sárospatakiak és a debreceniek tudósítását az *Athenaeum*-ban, és 1843-ban ők is megjelentettek tevékenységükről egy hosszabb ismertetést a lapban⁷⁶. Felismerték a nyilvánosság erejét, mikor a cikk bevezetésében ezt írták: „A nemzet figyelmét igénylő mozgalmak közt a tanuló ifjak körében alakuló társulatok nem lévén a legcsekélyebb fontosságúak, örömmel csatolom a pápai képzőtársulat ismertetését, a múlt évben az illynemű egyesületekről megjelentekhez; tudván, hogy a nyilvánosság itt is csak üdvös hatást fog gyakorlani.” A cikk megemlékezett a társaság történetéről, és jelenlegi munkájáról. Szólt a tagok munkáit tartalmazó zsebkönyv, a *Tavaszi* kiadásának tervéről, a pályadíjakra összegyűlt adományokról, és az örömneppekről. Érdekes a cikkírónak az a megjegyzése, hogy inkább az alsóbb osztályok tanulói vesznek részt a társaság munkájában, a felsőbb osztályok, főképpen a végzős teológus hallgatók kevésbé érdeklődnek az itt folyó munka iránt. Ezek az ifjak „csak erősítik azon balvéleményt, hogy egyházi pályára többnyire dologkerülő, szűk elmetehetségű egyének adják magokat.”

Erdélyben az 1830-as évek elején nyíltak meg az első olvasóegyesületek, kaszinók, 1830-ban indult meg az *Erdélyi Híradó* melléklapja, a *Nemzeti Társalkodó*. Az erdélyi kollégiumok diákjai egyre fokozódó érdeklődéssel fordultak a nemzeti nyelv és irodalom, valamint az ezzel kapcsolatos társadalmi és politikai kérdések felé. Ez tűnik ki az 1830-as években szervezett diáktársaságok történetéből. Legismertebb ezek közül a kolozsvári református és unitárius, a marosvásárhelyi és a nagyenyedi református kollégium diáktársaságának munkássága. Az ifjúság a tanórákon rendszeres anyanyelvi és irodalmi oktatásban nem részesült, ezért - helyenként tanáraik támogatásával - nekik maguknak kellett megszervezni a nyelvi és irodalmi önképző munkát.

A nagyenyedi ifjúság politikai és művelődési mozgalmi az 1830-as évek elején indultak meg, és bár 1835-ben az ifjúsági olvasóegyesületet feloszlatták, kisebb csoportok külön engedély nélkül ezután is állandóan foglalkoztak irodalmi önképző munkával. Az irodalmi szervezkedés kezdeményezője 1836-ban, és a következő években Gáspár János volt, aki a korabeli zsebkönyvekben és lapokban is jelentetett meg írásokat. Gáspár János a 1838. évi naplójából tudjuk, a társaságnak járt a *Jelenkor*, az *Erdélyi Híradó*, az *Athenaeum*, a *Figyelmező*, a *Tudományos Gyűjtemény*, és különböző német nyelvű lapok.

A kolozsváriak után és a nagyenyediekkel körülbelül egyidőben a székelyudvarhelyi református kollégium ifjúsága is megalakította a maga olvasótársaságát. Az 1833-35-ös időszakban, Sylvester Dienes tanár volt a társaság vezetője. A tanári kar ezzel politikai

---

⁷⁶ *Athenaeum* 1843. II. 207-209.

szempontból ellenőrizhette az ifjúság tevékenységét, de ugyanakkor támogatta és irányította is azt. A társaság az ifjúság önképzését, újabb ismereteinek szerzését szolgálta. Ehhez szükségesnek tartották, hogy újságokat és könyveket szerezzenek be a tagok önkéntes adományaiból. A társaságnak száznegyven tagja volt, ami az ifjúság nagy érdeklődését mutatja, hiszen a kolozsvári református kollégiumi olvasótársaságnak az 1833-34-ik iskolai év első felében 29, a második felében 58, 1834-35-ben pedig 78, illetve 74 tagja volt. Hasonló jellegű volt az 1837-ben megalakult székelykeresztúri unitárius ifjúsági olvasótársaság is, amelynek fő célja a művelődés. Üléseiken felolvastak a *Vasárnapi Újságból*, az *Athenaeumból* vagy a saját munkáikból. Ifjúsági könyvtárat létesítettek, és *Tavaszi Bimbók* címmel 1838. március 11-én kéziratot indítottak, amelynek első szerkesztője Péterfi Sándor volt.

A katolikus iskolákban is fellendült a magyar irodalmi diáktársasági munka a negyvenes években. A szegedi piarista gimnáziumban, 1840-ben, Horváth Cyrill tanár kezdeményezésére és vezetésével alakult egy diáktársaság. E társaság egy évi munkájáról hosszabb tudósítást közölt a *Pesti Hírlap*.⁷⁷ Ebből megtudhatjuk, hogy a tagok hetenként kétszer, kedden és csütörtökön tartanak összejöveteleket. Kedden a tagok eredeti munkáikat olvassák fel egymásnak, csütörtökön „a felügyelő az önkint vállalkozott s mindig számosan összegyűlt ifjak előtt leczkéket ad a magyar stylisticából és nyelvtudományból”, majd a tagok megbeszélik az olvasottakat. A *Pesti Hírlap* tudósított arról is, hogy a társaság egy kéziratot *Heti Szemlét* szerkeszt, melybe az eredeti munkákról szóló bírálatokat írják.

Az 1840-es években több erdélyi katolikus iskolában is megkezdődött az olvasó- vagy szavalóegyletek szervezése. Ezek között elsőnek említhetjük a gyulafehérvári (a korabeli elnevezés szerint: károlyfehérvári) papnevelde olvasóegyletét. Itt is az egyházi felettesek támogatásával alakult meg 1841-ben az olvasótársaság, melyet. - amint az egy 1846-ban, az *Erdélyi Híradóban* Rózsavölgyi név alatt megjelent cikkből kiderül - Kovács Miklós püspök támogatta.⁷⁸ A társaságot egyházas szelleme miatt folyamatosan gúnyolták. A fehérvári kispapok irodalmi műveltségét akkoriban több ezer kötetes könyvtár szolgálta, ezenkívül az olvasóegyletnek külön könyvtára is volt. Gondoskodtak „a nevezetesebb hírlapok” megrendeléséről, így tehát az érdeklődők a tudomány és az irodalom újabb termékeihez is hozzájuthattak.

Jelentősebb irodalmi tevékenység indult meg az 1840-es években a kolozsvári Katolikus Lyceum ifjúsága körében. A Lyceum ekkoriban bölcséleti, jogi karral és részleges orvosi

---

⁷⁷ Pesti Hírlap 1841. 35.sz. 287.

⁷⁸ Erdélyi Híradó 1846. 37. sz. 217.

fakultással működött, hallgatóinak száma évenként több százat tett ki. Ez a főiskolai hallgatóság az 1840-es években természetesen anyanyelvén akart tanulni. A tanítás még jórészt latinul folyt, habár az ifjúság érdeklődése a nemzeti irodalom és a nemzeti nyelv iránt már megindult. Ugyanezekben az években indulhatott meg a Lyceum magyar ifjúságának irodalmi szervezkedése is. 1845. decemberében már a lyceumi "önképző társulat" alakulásáról olvashatunk az *Erdélyi Híradó*ban⁷⁹. Az egyesület „célja: a magyar nyelv és szépirodalombani előhaladás”, tehát az egészen irodalmi jellegű volt. Jegyzőkönyvei nem maradtak ránk, ezért csak a hírlapi közlésekből értesülhetünk működéséről. Az *Erdélyi Híradó* egy év múlva jelentette, hogy a Királyi Lyceum ifjúsága aláírás útján toborzott előfizetőkre támaszkodva ki akarta adni a *Bércvirágok* c. kötetét, „de az alap, az előfizetés a közönség részéről nagymértékben elmaradt”⁸⁰. A *Bércvirágok* csak egy év múlva jelenhetett meg: az *Erdélyi Híradó* 1847. októberében⁸¹ számol be róla. „Egyszerű, zsenge virágok, igaz, mik e füzetkében a közönség kezébe jutnak, de épek és illatosak: hazafias érzés, világosságra törekvő szellem, jóérett, szépérett hevülés friss illatával fűszerezvék.”⁸² A kötet írásai szerény szárnypróbálgatások. A munkatársak közül egyetlen írói tehetség sem emelkedett ki.

Az olvasótársaságok eredményeit és jelentőségét nem csupán a nyomtatott zsebkönyvek irodalmi színvonalán mérhetjük le, hanem számolnunk kell művelődés- és társadalomformáló hatásukkal is. Az ifjúságban az új, romantikus irodalom megismerésének vágya igen erős, ezért nem elégszik meg azzal, amit az iskolai tananyag ebben a korszakban ad. Ezek az ifjak saját pénzüken és saját ízlésük szerint könyvtárakat hoznak létre, újságokat, folyóiratokat rendelnek meg, azokat rendszeresen olvassák és megvitatják, verseket, elbeszéléseket, értekezéseket olvasnak fel egymásnak, szavalnak, megismerkednek a romantikus irányzat nagyjai, Vörösmarty, Bajza, Jósika íásaival, később Petőfivel is. Nyugodtan mondhatjuk, hogy a diáktársaságok formálják a magyar polgári értelmiség műveltségét, itt alapozza meg irodalmi és politikai műveltségét a forradalmi idők ifjúsága.

---

⁷⁹ Erdélyi Híradó 1845. 97.sz. 825.

⁸⁰ Erdélyi Híradó 1846. 4.sz. 27.

⁸¹ Erdélyi Híradó 1847. 77.sz. 644.

⁸² Az ifjúságnak fontos volt a könyv szépsége, ezért a nürnbergi Korn'schen és Mayer cégnél négy metszetet készíttetett. A közönség különböző igényeihez való alkalmazkodást jelzi, hogy háromféle kötésben, 1, 2 és 3 forintért árusították. Valószínűleg inkább csak jóindulatú pártfogók vették meg a kötetet, amely ma már könyvritkaságnak számít.

